

Bírálat

Károly Krisztina

Szövegkoherencia a fordításban

c. doktori munkájáról

A fordítás paradigmaticusan kognitív munka, melynek során a fordító bizonyos tartalmakat, melyek egy adott nyelv és fogalmi rendszer által artikulálva jelennek meg, egy másik nyelv és fogalmi rendszer segítségével jelenít meg. Éppen ezért Károly Krisztina választása, hogy a szövegkoherencia jelenségét a kognitív nyelvészetre támaszkodva tárgyalja, logikus és feltétlen üdvözlendő választás egy olyan területen, mint a fordítástudomány, ahol a kognitív megközelítés, úgy vélem, nem az uralkodó szemlélet.

Mivel én kognitív nyelvész és nem a fordítástudománnyal foglalkozó szakember vagyok, bírálatom is ezt a szemléletet tükrözi. El kell azonban mondanom, hogy tudomásom szerint a kognitív nyelvészek, egy-két kivételtől eltekintve, nem igen foglalkoztak a fordítás problematikájával. Ezért is tartom Károly Krisztina választását időszerűnek és hiánypótlónak.

A dolgozat a fordítás egyik legfontosabb jelenségére, a szövegkoherenciára összpontosít, és ezen belül azt a kérdést vizsgálja, hogy a szövegkoherencia létrehozásában történik-e változás az eredeti és a fordított szöveg között, vagyis létrejön-e „eltolódás”. Károly Krisztina globális válasza a vizsgált adatok alapján az, hogy igen. Kimutatja azonban, hogy az „igen” főként a kvalitatív elemzés eredménye, és nem a kvantitatív elemzése, vagyis az eredmény a kvalitatív és a kvantitatív módszer kifinomult használatából adódik, ami a dolgozatnak egy további kiemelkedő erénye.

Károly Krisztina munkája példamutató rendszerességgel készült. Elemzéseinek módszertana világos, megalapozott és a nyelvészetben használt legszigorúbb követelményeknek is eleget tesz. Dicséretes, ahogy vizsgálódásai során metatudományos szinten reflektál saját munkájára és egyúttal értékeli is azt. Ugyanakkor az általa készített modell nem csak a leírását adja bizonyos szövegkoherenciát adó jelenségeknek, hanem egy lehetséges koherencia-elemzési modellt is nyújt, melynek jelentős alkalmazási haszna lehet a fordítástudományban.

Imponáló az az elméletformáló képesség, mellyel Károly Krisztina a más kutatók által elszigetelten kezelt koherencia-jelenségeket rendszerezi és egy új, az előzőeknél jóval komplexebb és teljesebb elmélet szerves részévé teszi ezeket. Végül is vizsgálatait azt mutatják, hogy a szövegkoherencia a fordítás egyetlen univerzális tulajdonsága, mert a fordított szöveg ugyanúgy koherens (bár nem feltétlen ugyanazon kohéziós eszközök segítségével), mint az eredeti. Ez a következtetés annak fényében értelmezendő, hogy az eddig univerzálisként kezelt szövegkoherencia-jelenségekről kiderült, hogy nem azok (ilyen az explicitáció és az ismétlés-kerülés). A szövegkoherencia mint a fordítás univerzális tulajdonsága, véleményem szerint, a szerző egyik legérdekesebb következtetése.

Tehát Károly Krisztina eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy sem az explicitáció, sem az ismétlés-kerülés specifikus eszközei nem univerzálisak a szövegkoherencia létrehozásában; ami univerzális az a szövegkoherencia maga. Kérdés azonban, hogy vannak-e olyan más specifikus koherenciateremtő eszközök, melyek esetleg univerzálisak. Véleményem szerint vannak. Ilyen lehet az, amit a kognitív nyelvészek „képi sémának” neveznek.

Vegyük például az egyik elemzett szöveget, melynek címe „Az egészségügy reformjának rögzös útja”. A címben szereplő *rögzös út* kifejezés felidézi a „kiindulási pont – út – célpont” képi sémát (angolul: source-path-goal). A séma alapján tudjuk, hogy van egy kiindulási állapot, melyből el kell jutni egy célállapotba. Ez úgy lehetséges, ha bizonyos cselekvéseket végrehajtunk. Amennyiben nem hajtjuk végre a kívánt cselekvéseket, nem tudjuk elérni a kitűzött célt és nemkívánatos hatásokkal kell számolnunk. A szövegben ezek mindegyikére találunk példát. A „kiindulási pont – út – célpont” séma mintegy keretbe foglalja mindazt, amiről a szöveg beszámol. Bonyolítja a helyzetet az, hogy a képi sémák gyakran metaforikusak, mint a tárgyalt az esetben. Itt a fogalmi metafora a következő: A CÉLTUDATOS CSELEKVÉS UTAZÁS. Ez a metafora teszi specifikusabbá az absztrakt képi sémát. Vagy úgy is mondhatjuk, hogy a fogalmi metafora erre a képi sémára épül.

Ilyen és ehhez hasonló példák azt mutatják, hogy a képi sémáknak mind az eredeti, mind a fordított szövegekben jelentős koherencia-teremtő hatásuk van. Az adott példában a magyar *rögzös út* kifejezésnek az angolban a *bumpy road* kifejezés felel meg, és mindkettő ugyanazt a képi sémát idézi fel. Ennek a megállapításnak az ad különös jelentőséget a tárgyalt munka szempontjából, hogy Károly Krisztina egyik célkitűzése az, hogy a fordítás egy kognitív nyelvészeti modelljét tárja elénk. A képi sémák szerepét a kognitív nyelvészeti irodalom részletesen tárgyalja mind a hétköznapi nyelvhasználatban, mind az irodalmi nyelvben. Úgy vélem, hogy ezekre a munkákra érdemes támaszkodni, mert a képi sémák és az általuk létrehozott szövegkoherencia a fordítás egyik univerzális jellemzői lehetnek. Természetesen ez részemről csak egy felvetés, melyet tovább lehetne gondolni a fordítástudományban.

Van azonban egy további jelenség, melyet egy következetesen kognitív nyelvészeti megközelítésben végig lehetett volna (vagy talán végig kellett volna) vinni. Ez pedig a metafora, ahogy erről a jelenségről a kognitív nyelvészek gondolkodnak. Jómagam több munkámban javasoltam (Kövecses, 2005, 2006), hogy a fogalmi metaforák elmélete jól használható a metaforák fordításának, illetve fordíthatóságának problematikája jobb megértésében. Milyen lehetőségek, stratégiák vannak egy szövegben előforduló metafora fordítására?

Vegyük erre egy példát a fent említett szövegből: „Mindez alapvetően *kikezdte* a reform megvalósításához szükséges közbizalmat”. Angolul: „All these issues have *shaken the foundations* of public confidence needed for the implementation of the reforms”. A metafora fordítását illetően több dolgot kell figyelembe vennünk. A metaforikus kifejezéseknek van egy nem-metaforikus, szó szerinti jelentése; a metaforikus kifejezések egy fogalmi metafora nyelvi megjelenési formái lehetnek; és végül van természetesen egy metaforikus jelentésük. A fordításnak ezt a metaforikus jelentést kell megtartania. A magyar *kikezd* szó szó szerinti jelentése kb. az, hogy valamilyen hatásra egy szövet ’felfeslik, szálai szétjönnek’. A fogalmi metafora, amelynek ez a szó egyik példája lehet a következő: A TÁRSADALOM SZÖVET, és szélesebben, EGY KOMPLEX ABSZTRAKT RENDSZER SZÖVET. Mivel a közbizalom része a társadalom mint absztrakt komplex rendszer fogalmának, a közbizalom fogalmát is SZÖVETKÉNT konceptualizálhatjuk. Az angolban a fordítás egy másik fogalmi metaforára épül: A KÖZBIZALOM (ÉPÍTETT) STRUKTURÁLT TÁRGY (amelynek alapjai vannak). Ami közös a *kikezd* és *shake the foundations* metaforikus kifejezések jelentésében az az, hogy az érintett tárgy (a SZÖVET és AZ (ÉPÍTETT) STRUKTURÁLT TÁRGY, illetve az ezeknek megfelelő metaforikus céltartomány (TÁRSADALMI) KÖZBIZALOM veszít funkcióképességéből, vagyis rongálódik, sérül. A magyar kifejezés ezt a metaforikus jelentést a SZÖVET metaforán keresztül, míg az angol az (ÉPÍTETT) STRUKTURÁLT TÁRGY metafora segítségével ragadja meg. Ez a megoldás persze csak egy a lehetséges fordítási stratégiák közül.

Ez a fajta magyarázat a metaforák fordításával kapcsolatban csak egy konzisztensen alkalmazott kognitív nyelvészeti megközelítés keretei között képzelhető el. Halliday és mások, akiknek munkájára

a szerző a metaforákkal kapcsolatban hivatkozik, jelentősen eltérő keretekben vizsgálják a metafora jelenségét, melyek nem adnak lehetőséget arra, hogy a metaforák fordításának szisztematizálható stratégiáit feltárjuk. Véleményem szerint a dolgozat bizonyos területeken nem alkalmaz konzisztensen kognitív nyelvészeti megközelítést, és ebből fakadóan nem tud a dolgozat célkitűzései szempontjából fontos jelenségekre magyarázatot adni. Ugyanakkor belátom, hogy mindenre kiterjedő és mély metafora-elemzések túlmentek volna ezen projekt keretein. Viszont azt is gondolom, hogy a metaforák szövegkoherenciát teremtő funkciója a fordítástudományban a jövő legfontosabb feladatai közé tartozik.

Összegzésként tehát véleményem az, hogy, a fenti kritikai észrevételtől eltekintve, Károly Krisztina munkája eleget tesz a doktori disszertációkkal szemben támasztott követelményeknek. Jelentős új tudományos eredményeket mutat fel a szövegkoherencia kutatásában fordított szövegek esetén, módszertana példaértékűen szisztematikus, és értékes szintézisét adja a szövegkoherencia vizsgálatában saját eredményeinek a nemzetközi szakirodalomban található eredményekkel. A dolgozat vitára bocsátását fenntartás nélkül támogatom.

Kövecses Zoltán

a nyelvtudomány doktora

Budapest, 2015. szeptember 18.